

**Adam Fox – Daniel Woolf
(eds.): THE SPOKEN WORD.
ORAL CULTURE IN BRITAIN
1500–1850. Manchester
University Press, Manchester
– New York 2002, 286 s.**

Zájem britských kulturních dějin o problematiku folkloru – tedy ústně šířených tradičních textů – s sebou přináší několik převážně terminologických paradoxů. Ačkoliv samotný termín „folklor“ vznikl v prostředí britských sběratelů *popular antiquities* (poprvé jej použil v roce 1846 William Thoms, zřejmě jako pandán k v té době již dávno etablovanému německému pojmu *Volkskunde*; k pozadí vzniku pojmu nejnověji A. Dundes (ed.): *International Folkloristics. Classic Contributions by the Founders of Folklore*, Oxford 1999: 9–14) a v druhé polovině 19. a na počátku 20. století patřili britští folkloristé k předním světovým odborníkům, situace se velmi brzy změnila. Termín „folklor“ i samotná disciplína jej zkoumající (etablující se v různých podobách v kontinentální Evropě a ve Spojených státech) upadly později v Británii do relativního nezájmu a živořily na institucionální periferii britské akademické obce. Signifikantním příkladem této relativní marginalizace budiž fakt, že zřejmě nejlepší přehled britské viktoriánské folkloristiky podal *americký* folklorista Richard M. Dorson (*Peasant Customs and Savage Myths. Selections from the British Folkloristics*, Chicago 1968; *British Folkloristics. An Intellectual History*, Chicago 1968). Nástup *New Cultural History* v sedmdesátých letech 20. století, snažící se uchopit problematiku oraloty z pohledu historicky orientovaných badatelů (viz např. P. Burke:

Lidová kultura v raně novověké Evropě, Praha 2005), s sebou díky absenci relevantní aktuální terminologie přinesl výše zmiňované terminologické problémy.

Absence solidní domácí britské vědecké tradice, spojená s relativní rezistencí vůči konceptům kontinentální folkloristiky, vedly britské kulturní historiky mimo jiné k terminologickým eklekticismům typu (většinou gramsciovsky či marxisticky akcentované) reanimace viktoriánského „starožitnického“ pojmu *popular culture* (za „starožitníky“ byli označováni sběratelé *popular antiquities* v 18. a v první polovině 19. století – předchůdci folkloristů zabývající se kulturními jevy stojícími mimo zájem nově etablované historie, jako byly balady, pohádky a pověry). Běžné používání tohoto termínu, který v sedmdesátých letech 20. století považovali středoevropští etnografové a folkloristé (vycházející z německojazyčné *Volkskunde/Europäische Ethnologie*), ale i američtí etnografii komunikace ovlivnění folkloristé za značně problematický, nepředstavovalo pro Burkeho ani další britské kulturní historiky větší metodologický problém a lidová kultura tak byla pochybovacím středoevropským etnografům takřka znovu „vnucena“ kulturními dějinami (srov. G. Kiliánová: „Rozhovor s Konradem Köstlinem.“ *Slovenský národopis* 47, 1999, 1: 51–61). Kromě těchto v některých případech poměrně anachronicky působících, ale pro určitý typ studia zřejmě nezbytných výpůjček (srovnej např. diskuzi o definici lidové kultury v předmluvě k přepracovanému vydání Burkeho *Lidové kultury*: 18–27) se ale objevila i snaha o terminologickou a metodologickou inspiraci v odlišných disciplínách, nejšťastněji a nejplodněji zřejmě v boha-

té domácí tradici sociální antropologie a afrikanistiky.

Recenzovaný sborník osmi studií je po-
dařenou prací čerpající především z druhé
výše zmiňované vědecké tradice, ale aktiv-
ně reflektující i dědictví „tradiční“ anglic-
ké folkloristiky. Terminologickou konfú-
znost kulturnědějinných výzkumů orální
kultury se sborník snaží úspěšně překonat
obsáhlým úvodem, definujícím základní
terminologii používanou ve všech
obsažených studiích. Rámována v ang-
losaských kulturních dějinách již paradig-
matickými interdisciplinárními výpůjčka-
mi ze sociální antropologie, afrikanistiky
a *oral history* (Ruth Finnegan, Jack Goody,
Jan Vansina), představuje rozsáhlá úvodní
část sborníku (s. 1–51) obsáhlé teoretic-
ké uvedení do kontextu problematiky pře-
nosu informací orálními, psanými a tiště-
nými médii a jejich interakce. Nebývalé
teoreticky bohatý úvod definuje základní
termíny, s kterými pracují jednotlivé stu-
die, eklekticky čerpající z rozsáhlého kor-
pusu prací sahajících od teorie médií Mar-
shalla McLuhana přes zmíněné britské
sociální antropology až po americkou per-
formanční školu.

Příspěvek Daniela Woolfa *Speaking
of history: conversations about the past in
Restoration and eighteenth-century Eng-
land* (s. 119–137) ilustrativní formou
naznačuje diskurs orální recepce histori-
ografie a zdůrazňuje význam ústně pře-
nášených historiografických informací
v různých sociálních kontextech v Anglii
raného novověku, tedy „kdo“ a „jak“ če-
tl historická díla v daném období. Opro-
tí současnému vnímání historie jako pře-
vážně textualizované formy byl dle autora
v raném novověku poměr mezi psanou
a ústní formou přenosu historiografic-

ké informace vyrovnaný (s. 120). Ačkoliv
Anglie postrádala, oproti dvorům a tržiš-
tím kontinentální Evropy (především Itá-
lie), silnější tradici veřejného čtení, sou-
kromé a domácí čtení historických prací
bylo velmi častým jevem. K domácímu
předčítání historie byli například najímání
speciální gramotní služebníci, velmi roz-
šířeným fenoménem bylo domácí předčí-
tání manželek manželům, funkce v něko-
lika pramenech vnímaná jako nezábavná
a nepopulární. Historiografie byla žena-
mi zprvu vnímána jako neatraktivní žánr,
o století později se však preference v šlech-
tických kruzích zřejmě změnila a historie
se stala populární čtenářskou alternativou
k poezii a novelám (s. 123). Další aspekt
studie se zaměřuje na roli ústní tradice při
dobové propagaci historických děl v době,
kdy byla inzerce i časopisecké recenze ješ-
tě v počátcích, a intelektuálové se o nových
knihách dovídali ústní cestou v rozličných
sociálních kontextech. Znalost „důležitých
knih“ tak nesloužila jen k abstraktnímu
progresivnímu rozvoji historické vědy, ale
primárně jako nástroj konverzace (s. 133).

Studie Richarda Suggera *Vagabonds
and minstrels in sixteenth-century Wales*
(s. 138–172) se zabývá fenoménem velš-
ských minstrelů v dobovém sociálním kon-
textu. Oproti tezi Petera Burkeho o panev-
ropském rozšíření putovních hudebníků
snadno překračujících politické a kultur-
ní hranice (P. Burke: *Lidová kultura*: 114)
Sugger konstruuje koncept spíše lokál-
ních umělců svázaných se specifickou
orální kulturou v období rapidních spo-
lečenských a kulturních změn. Na zákla-
dě převážně anglickojazyčných právních
pramenů vypovídá příběh o pokusech
byrokratické elity disciplinovat minstrel-
y, nejdříve jejich registrováním a udělo-

váním licencí, později s pomocí *Vagrancy Act* (1572) jejich redefinicí (společně s ostatními nelicencovanými komedianty) jako „*vagabonds*“ (s. 139). Státní zásah proti minstrelům souvisel dle autora nejen s širším dobovým procesem disciplinace a byrokratizace, ale též s tím, že minstrelové byli nositeli svébytného velšského jazyka, zvyků a kultury a tím i specifické lokální identity. Minstrelové se tak stali obětí tudorovské sociální a mravní reformy zaměřené převážně proti hostincům s jejich specifickou subkulturou, podezřelým cizincům, hrám, nedovolenému shromažďování a distribuci buříčských proctví, protože se jich týkaly všechny výše uvedené charakteristiky (s. 147–148). Autor samozřejmě neopomíná ani poměrně zevrubnou deskripci minstrelské subkultury s její terminologií, specializacemi, dobovým konceptem minstrelského umění jako „*daru*“ (s. 142–143) a rozdílu dobové velšské a anglické hudební tradice (důraz na mluvené slovo za doprovodu harfy vs. používání tanečních instrumentů jako dudy a housle), přičemž instituce typu *eisteddfod* a *comortha* konceptualizuje jako nástroje státního podchycení minstrelské subkultury – mimo jiné kvůli předpokládaným daňovým únikům (s. 156–157).

Alexandra Walsham v příspěvku nazvaném *Reformed folklore? Cautionary tales and oral tradition in early modern England* (s. 173–195) polemizuje s tradiční historiografickou představou protestantismu masově využívajícího knihtisk a psané slovo vůbec v boji proti ústně šířeným „papežským pověrám“ a způsobujícího tak marginalizaci a do značné míry zánik tradičních forem ústně šířené kultury Británie raného novověku. Autorka se snaží představit kontrast protestantské kultury

opírající se o autoritu psaného slova proti katolické kultuře spočívající na tradici jako příliš zjednodušující – protestantské hnutí v Anglii naopak některé aspekty orálně přenášených forem kultury revitalizovalo. Ačkoliv se toto hnutí jako celek ztotožňovalo s dobovým konceptem racionality v opozici proti katolické venkovské ignoranci a nepřemýšlivému tradicionalismu, anglický protestantismus vytvořil svůj vlastní folklorní repertoár, opírající se především o starší tradici (s. 187). Tento specifický žánr, autorkou v textu nejednotně označovaný jako „*cautionary tales*“, „*edifying legends*“, „*Protestant exempla*“, „*anecdotes of providential justice*“ (kontinentální folkloristika by nejspíš hovořila o legendární pověsti či *Warnesagen*), motivicky čerpal především ze středověkých souborů kazatelských *exempel* a lze jej označit za typicky protestantskou formu stojící na pomezí literatury a orality, jakási „protestantská *exempla*“. Některé formy tohoto žánru, čerpající nejen z tradičních souborů *exempel*, ale i neustále doplňované z jiných zdrojů, jako byly kramářské písně a lokální ústní tradice, zachytily orálně tradované události i přes padesát let staré (s. 182). Anglický protestantismus tak dle autorky zcela neodkoulil (Max Weber) lokální svět, i když to bylo záměrem jeho propagátorů, naopak – přispěl k podpoření vnímání světa jako „*moralised universe*“, tedy světa, kde vládne morálka a individuální odpovědnost za své činy před Bohem. Autorka analyzuje i vývoj žánru, jehož publikum si s postupem času začalo, podobně jako v případě katolických *exempel*, uvědomovat neustálé opakování motivických stereotypů; zprávy o nadpřirozenu, ať už se jednalo o protestantské „*cautionary tales*“ či kato-

lické písně o zázracích, se od 16. století staly velmi lukrativním obchodem a byly neustále recyklovány, proto většina textů postupně začala být doplňována svědecktím údajného přímého svědka dané události pro skeptické čtenáře.

Útok proti mimobiblické církevní tradici v polemických traktátech, stejně jako ztotožňování ústní tradice s pověrou, však nebyl dle autorky vynálezem protestantů – jako nástroj určité degradace n literárních vrstev jej lze vysledovat již od 12. století. Specifickým přínosem protestantství k literárnímu vnímání orality v anglickém kontextu je ale specificky antikato­lické zaměření, stejně jako genderový nádech, doprovázející ostatně označování orální tradice dodnes (s. 178). Tento „útok“ na věrohodnost ústní tradice dle autorky nebyl izolovaným jevem, nýbrž součástí širšího dobového diskursu devalvujícího orální přenos informací, vysledovatelného v dobovém právu a historiografii, tedy takřka univerzálního vzdělaneckého konceptu orální tradice daného období. Tento diskurs degradace orality byl britskými kulturními historiky interpretován různě – od třídní konceptualizace Daniela Wol­olfa až po nejkla­sičtější koncept odcizení (*estrangement*) intelektuálů 18. a 19. století vedoucí je ke sběru prvků kultury, ke které sami ztratili vztah (Keith Thomas, Peter Burke). Dle autorky je však kořeny vzdělanecké fascinace oralitou třeba hledat již v konfliktech středověkého papežství s heretiky a koncily napadajícími jeho autoritu, a především ve zkoumaném protestantském folkloru. Navíc, na autory některých traktátů se můžeme dívat jako na svého druhu prefolkloristy – i oni srovnávali, podobně jako Ginzburgovi inkvizitoři-antropologové (C. Ginzburg:

„Inkvizitor jakožto antropolog.“ *Kuděj* 1-2/2005: 39–48), anglické katolické „pověry“ s pohanským modloslužebnictvím předkřesťanské Anglie, a dokonce plánovali projekty typu vytvoření sítě kazatelů vyšetřujících údajné zázraky a dosvědčujících tak jejich pravdivost (projekt plně uskutečněný až v severoamerických koloniích; s. 184). První folkloristé pak na existující koncept již jen navázali (s. 179).

Množství motivů z autorkou zkoumaných „protestantských exempel“ navíc posléze vstoupilo (podobně jako množství motivů středoevropských kramářských písní) do ústní tradice a bylo ranými sběrateli jako Thomas Percy či F. J. Child sebráno jako ukázka archaického anglického folkloru; jak ukázal již R. S. Thomson, více než 80 % balad v těchto antologiích lze vysledovat až k tištěným kramářským písním před rokem 1700 (s. 185). Na první pohled zarážející akceptaci katolických motivů v protestantské kultuře vysvětluje autorka kombinací neoevolucionistického stanoviska Ronalda Huttona, vykládajícího je jako neopřežitky – kulturní prvky dokazující aktivní reakci a adaptaci anglické společnosti na reformaci (podobně jako se některé zavržené katolické rituální praktiky proměnily v „lidové“ sekulární slavnosti) a opačného stanoviska Boba Scribnera, podle něhož nejde o katolické přežitky venkovských kultur, ale o hobsbawmovské „*invented traditions*“ (s. 187). Kritika jinak podnětného konceptu autorky může směřovat zaprvé k nejasné definici i označení jí popisovaného žánru či motivického typu (autorka pracuje se čtyřmi žánrovými termíny a jako prameny používá strukturálně tak odlišné texty, jako jsou kramářské písně, ego-dokumenty a kroniky), a zadruhé k posunům při deskripci ústní transmise

textů na příliš obecné úrovni – orální tradice je často pouze *a priori* předpokládána i v situacích, kdy stejně relevantní a často i pravděpodobnější vysvětlení nabízí prosa-tá literární výpůjčka.

Studie Martina MacGregora *The genealogical histories of Gaelic Scotland* (s. 196–239) se zabývá specifickým žánrem genealogických kronik sepsaných mezi polovinou 17. a polovinou 19. století v skotské gaelsky hovořící oblasti. Tento žánr, zabývající se dějinami specifického klanu (jehož je autor většinou členem či přívržencem) a používající jako formální jazyk angličtinu, nenavazuje na svěbytnou starší písemnou tradici jako podobné žánry v Irsku, ale eklekticky čerpá jak z ústní, tak i z písemné tradice. Tento žánr, vytvořený aristokraty s přístupem ke gaelské tradici a primárně reagující na zánik lokální vzdělané vrstvy (*aos dána*) gaelsky hovořící společnosti a na sociální degradaci této společnosti v pozdním středověku jako celku, přesto dokázal vyprodukovat téměř padesát textů s četnými recenzemi a variantami (s. 199). Autor sleduje čerpání těchto kronik z ostatních literárních žánrů (s. 202) i orálních tradic (s. 209), přičemž v případě druhém byl nejčastějším informantem aristokrat neobeznámený s klasickou antickou a církevní tradicí, zato s obsáhlou znalostí genealogie vlastního klanu. Žánr je kladen do souvislosti s dobovým rozmachem genealogického psaní historií v celé Evropě 17. století, ale i s ekonomickými vlivy, neboť při ztrátě ekonomického statutu mohlo vlastnictví těchto textů radikálně zvyšovat sociální prestiž příslušníků daného klanu (s. 216–217). Autor zmiňuje i možnost plodného využití těchto textů pro folkloristické motivické a typologické studium

– představují totiž první písemné záznamy pramenů velkého počtu historických pověstí orální kultury gaelského Skotska, od 18. století až do současnosti hojně sbíraných (s. 214–215).

Text Nicholase Hudsona *Constructing oral tradition: the origin of the concept in Enlightenment intellectual culture* (s. 240–255) je zajímavý především pro dějiny folkloristické disciplíny. Autor v něm totiž sleduje genezi konceptu ústní tradice a jejího zvláštního významu pro evropské intelektuály nikoliv od „obligátního“ Rousseaua, Herdera či MacPhersonova *Ossiana*, ale již od antiky. Na základě historických pramenů kritizuje Derridovu tezi o „fonocentrismu“ jako jednom z pilířů západního myšlení jako příliš generalizující (J. Derrida: *Of Grammatology, Dissemination*; viz též C. Norris: *Deconstruction. Theory and Practice*. London – New York 1982: 24–41). Původní středověká, z antické filozofie vycházející představa písma jej konceptualizovala jako rovnocenný „obraz“ mluvené řeči (viz na Aristotelovi spočívající Porfyrius a Boëthius). Nástup renesance a humanismu a vznik knihtisku však vztah psaného a mluveného polarizoval ve prospěch toho prvního. Lingvistické studie a cestovatelské zprávy o nativních populacích (ať už evropských či mimoevropských), renesance a 17. století ukazují oproti Derridově tezi přesný opak nějakého výjimečného západního hodnocení ústní tradice – tato tradice byla vždy považována za nehodnotnou a dané společnosti proto za nedokonalé. V první polovině 17. století byly neliterární kultury obvykle hodnoceny kriticky: nevzdělaní „divoši“ neměli historii, vládu, poezii, dokonce ani netvořili svěbytnou společnost. Ještě v roce 1741 popisoval

John Oldmixon jazyky původních Američanů jako „ohavné“ a „barbarské“. Jednou z prvních prací naznačujících změnu přístupu byl v britském kontextu slovník Samuela Johnsona (1754), v jehož úvodu je poprvé napaden aristotelský model psaní jako „obrazu“ mluvené řeči a psaní a mluva označeny za odlišné, komplementární způsoby komunikace. S tímto oddělením psaní od mluvené řeči byly dle autora vytvořeny koncepty svébytné literární a orální kultury. Idea svébytné hodnoty orální tradice byla spojena jednak s osvícenskou kritikou evropské společnosti, jednak s novým hodnocením poezie jako výrazu individuálních emocí. Tento koncept svébytné hodnoty orální tradice se výrazněji objevil v polovině 18. století společně s myšlenkou, že i společnosti bez znalosti písma mohou mít vlastní kulturu (jak se projevilo např. v *A Critical Dissertation on the Poems of Ossian* Hughla Blaira z roku 1763). V závěru studie autor rozvíjí svůj původní argument, dle kterého koncept orální tradice vznikl v teologických debatách mezi katolicismem a protestantismem o autoritě zvykových a nepsaných praktik a náboženských doktrín.

Esej Boba Bushawaye „*Things said or sung a thousand times*“: *customary society and oral culture in rural England, 1700–1900* (s. 256–277), operující s pojmem „zvyková společnost“, svojí metodikou a romanticky vyhlížející drobnokresbou tradičních zvyků připomíná středoevropské *Volkskunde* studie 19. století, avšak jen na první pohled. V Bushawayově studii, pokoušející se o celkovou analýzu venkovské kultury daného období, zaujme především jeho teze napadající tradiční klišé disciplíny o postupném narušení, krizi a zániku většiny forem tradiční rurál-

ní kultury během období od konce 18. do konce 19. století působením populačního růstu, ekonomickými změnami, industrializací a pohybem obyvatelstva do měst. Naopak, toto období bylo dle autora pro britskou rurální kulturu, alespoň pro její tradované projevy festivity, obdobím revitalizace (s. 262). Nové formy kolektivní komunity jako svépomocné spolky reagovaly na vzniklou sociální a ekonomickou situaci, transformovaly staré zvyky a často i vytvořily zvyky nové. Autorovo radikální stanovisko jen volá po aplikaci na středoevropské materiály: „*The attack on customary ideology between 1750 and 1850, associated with demographic, economic and industrial change, and the transformation of English rural society, illustrated that oral culture provided an affirming and a defining framework for the remaking of custom and customary consciousness in the second half of the nineteenth century. This process was both dynamic and progressive. A renewed and vibrant rural plebeian culture emerged as a result. Far from being an example of degenerate survivalism or traditional culture in disintegration, oral culture in English rural society provided a cohesive element to customary consciousness*“ (s. 266).

Prezentovaný sborník představuje jednu z nejzajímavějších novějších prací v oblasti britských výzkumů orální kultury. Přestože materiálově nepřináší nové prameny, jeho interdisciplinární, kulturními dějinami rámovaný rozměr je vysoce inspirativní. Celkový koncept sborníku, a především snaha editorů o teoretické zakotvení všech obsažených textů, jsou rozhodně více než následováníhodné i ve středoevropském kontextu.

Petr Janeček